

Jacek STROJNY¹

POLSKA WSCHODNIA – PRZYCZYNY I SKUTKI MIGRACJI A PERSPEKTYWY ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO

W artykule przedstawiono problematykę rozwoju Polski Wschodniej, identyfikując wybrane problemy oraz oceniając perspektywy rozwoju w średnim i długim okresie. Zakresem analizy objęto terytorium wyodrębnione jako kierunek szczególnej interwencji w Programie Operacyjnym Rozwój Polski Wschodniej (PO RPW). Obejmuje on województwa: świętokrzyskie, podkarpackie, lubelskie, podlaskie i warmińsko-mazurskie.

Identyfikując problemy rozwojowe, skupiono się na zjawisku, które dotyka systemy gospodarcze o niższym niż otoczenie poziomie rozwoju. Polega ono na stopniowym odpływie kapitału mobilnego (inwestycyjnego i ludzkiego). Utrudnia to uruchomienie i utrwalenie procesów koncentracji kapitału w ośrodkach miejskich leżących w słabiej rozwiniętych regionach. Jednym ze skutków takiego stanu jest stopniowe zwiększanie się dystansu rozwojowego pomiędzy regionami. Szczególnym zagrożeniem jest formułowanie się w pobliżu terytoriów słabiej rozwiniętych centrów wzrostu o zasięgu ponadregionalnymi. Polska Wschodnia graniczy z trzema takimi ośrodkami – Kraków na południu, Warszawa w centrum oraz Trójmiasto na północy.

Oddziaływanie prężnych ośrodków miejskich widoczne jest zarówno w odniesieniu do przedsiębiorstw (przenoszenie siedziby do większych miast, głównie do Warszawy) oraz ludzi (zmiana miejsca zamieszkania). Osłabienie potencjału ludzkiego jest szczególnie istotne. Po pierwsze – powiązane jest poprzez rynek pracy z koncentracją kapitału inwestycyjnego i może być traktowane jako konsekwencja tego zjawiska. Po drugie, ma bardzo poważne implikacje w postaci trwałego osłabienia kapitału rozwojowego województw słabiej rozwiniętych.

Celem artykułu jest przedstawienie zagrożeń dla potencjału ludzkiego województw Polski Wschodniej oraz wynikających stąd uwarunkowań rozwoju tych jednostek w perspektywie średnio- oraz długookresowej.

Słowa kluczowe: migracja, kapitał ludzki, potencjał rozwojowy, Polska Wschodnia, rozwój społeczno-gospodarczy

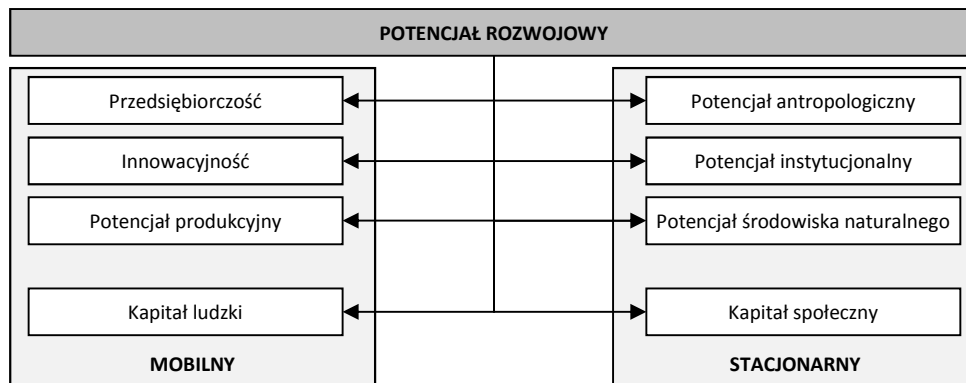
1. WPROWADZENIE

Nie ulega wątpliwości, że województwa Polski Wschodniej borykają się ze strukturalnymi problemami rozwojowymi, które powodują trwałe ograniczenia potencjału. Relatywnie niski poziom rozwoju oraz procesy koncentracji kapitału w silnych ośrodkach miejskich (obszarach metropolitalnych) w bezpośrednim sąsiedztwie powodują zjawisko drenażu kapitału mobilnego (inwestycyjnego i ludzkiego). Warszawa, Kraków oraz Trójmiasto stanowią atrakcyjny kierunek przemieszczania się ludzi i przedsiębiorstw, który trwale zmienia możliwości rozwoju województw Polski Wschodniej w najbliższym okresie.

¹ Dr Jacek Strojny, Katedra Ekonomii, Wydział Zarządzania, Politechnika Rzeszowska, Rzeszów, e-mail: jstrojny@prz.edu.pl.

Mając świadomość tych zjawisk, warto włączyć do analizy strategicznej obszar związany z oceną potencjału. Istnieje wiele sposobów kategoryzacji tego zjawiska, co wpływa oczywiście także na zakres analizy, wykorzystywane w niej zmienne oraz możliwości obserwacji aktualnych trendów oraz efektów wprowadzonych działań. Jedną z propozycji opisu potencjału rozwojowego przedstawiono na rysunku 1.

Rys. 1. Wymiary potencjału rozwojowego jednostki samorządu terytorialnego

Źródło: opracowanie własne.

Znaczna część wymienionych kategorii potencjału ma charakter mobilny i wiąże się z przemieszczaniem się ludzi i przedsiębiorstw. Przedsiębiorczość, innowacyjność oraz potencjał produkcyjny mogą być traktowane jako mobilne. Oczywiście sektor małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP) jest mniej mobilny niż przedsiębiorstwa duże. Mówiąc o zagrożeniach związanych z przemieszczaniem się, trzeba się przede wszystkim odwołać do lokalnych jednostek samorządu terytorialnego. Zmiana lokalizacji dotyczy więc zazwyczaj dość ograniczonych odległości (np. przeniesienie siedziby firmy do miasta sąsiadującego). Dużym ograniczeniem w mobilności tego typu podmiotów jest oczywiście miejsce zamieszkania przedsiębiorcy. Natomiast potencjał innowacyjny (np. wyposażenie instytucji badawczo-rozwojowych) może być przenoszony i często wiąże się np. z restrukturyzacją większych podmiotów. Podobnie rzecz się ma, jeśli chodzi o kapitał produkcyjny. Mobilny jest oczywiście kapitał ludzki, którego nośnikiem jest człowiek. Dążąc do podnoszenia jakości życia mieszkańcy terenów słabiej rozwiniętych wykazują zwiększoną aktywność w poszukiwaniu nowych lokalizacji, co przejawia się ujemnym saldem migracji.

Oczywiście istnieją także stacjonarne kategorie potencjału rozwojowego. Są one przypisane do danego terytorium. Można tutaj wymienić elementy środowiska, zarówno naturalne, jak i wytworzone przez człowieka (potencjał antropogeniczny). Na trwałe do danego terytorium przypisana jest także przynajmniej część instytucji zaspokajających potrzeby społeczności poprzez świadczenie usług publicznych. Stan finansowy jednostek samorządu terytorialnego może jednak powodować zwiększanie lub ograniczanie oferty instytucjonalnej. Niemniej jednak znaczna część administracji publicznej powiązana jest na trwałe z danym terenem. Wydaje się także, że pewne specyficzne cechy kapitału społecznego wiążą się na stałe z danym terytorium, a raczej społecznością tam zamieszkującą. Wykształcają się charakterystyczne dla społeczności normy, wartości warunkujące np.

kształtowanie się społeczeństwa obywatelskiego czy poziom wzajemnego zaufania i wynikające stąd poczucie bezpieczeństwa.

W niniejszym artykule analizie poddano jeden z wymienionych elementów składowych, czyli kapitał ludzki. Przyjęto, że obserwacja tej kategorii potencjału dostarcza istotnej informacji zarządczej służącej do optymalizacji wyboru kierunków średnio- i długookresowego oddziaływania na jednostkę samorządu terytorialnego. Podjęto próbę oceny aktualnych trendów, poszukując odpowiedzi na pytanie, jakie mogą być ich skutki dla województw Polski Wschodniej. Jako obszar analizy przyjęto tę część kraju, która ma relatywnie duże problemy rozwojowe. Z kolei istnieją tutaj potencjalne warunki do wykreowania takich przedsięwzięć, które pozwolą wdrożyć inteligentną specjalizację. W długim terminie może to doprowadzić do wejścia na ścieżkę szybkiego rozwoju. Podjęto próbę oceny, na ile obserwowane aktualnie zjawiska mogą stanowić barierę dla realizacji tego pozytywnego scenariusza. W analizie uwzględniono oczywiście także różnice i podobieństwa w sytuacji poszczególnych województw. Dzięki temu możliwa jest ocena, które z województw znajduje się w lepszej, a które w gorszej sytuacji pod względem przyjętego zakresu badania.

2. POLSKA WSCHODNIA – PRÓBA DEFINICJI I CHARAKTERYSTYKI

W wielu opracowaniach używa się zamiennie pojęcia region i województwo. W polskiej statystyce natomiast wymiar regionalny analizowany jest na trzech poziomach agregacji, obejmujących²:

- 6 regionów,
- 16 województw,
- 66 podregionów (w tym największe miasta Polski).

W badaniach często pojawia się także określenie „Ściana Wschodnia”, które dotyczy województw położonych wzdłuż wschodniej granicy Polski, a więc: podkarpackiego, lubelskiego i podlaskiego³. Niekiedy do tego obszaru włącza się także wschodnie powiaty województwa mazowieckiego. Istnieje także kategoria statystyczna, czyli tzw. Region Wschodni. W statystyce publicznej (Główny Urząd Statystyczny) wykorzystywany jest on do agregowania danych dla województw: podkarpackiego, lubelskiego, podlaskiego oraz warmińsko-mazurskiego.

W niniejszym artykule przyjęto jednak zakres terytorialny analizy zgodny z obszarem oddziaływania Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej (PO RPW). Obejmuje on pięć województw: świętokrzyskie, podkarpackie, lubelskie, podlaskie i warmińsko-mazurskie. Ze względu na oddziaływanie wymienionego programu, a także ze względu na to, że w wielu dokumentach strategicznych takie rozumienie Polski Wschodniej jest aktualnie najbardziej powszechne, słuszne wydaje się przyjęcie właśnie takiej definicji.

Polska Wschodnia to region peryferyjny pod względem terytorialnym (prócz województwa świętokrzyskiego) oraz rozwojowym (wszystkie województwa). Stanowi on obszar objęty szczególnym oddziaływaniem polityki gospodarczej na poziomie mezoekonomicznym, której celem jest utrzymanie spójności terytorialnej Europy i Polski poprzez wykreowanie procesów rozwojowych w regionach słabszych gospodarczo. Jednym

² <http://www.stat.gov.pl/bdl/>.

³ G. Gorzelak, *Strategiczne kierunki rozwoju Polski Wschodniej*, [w:] *Warunki rozwoju Polski Wschodniej w perspektywie 2020*, MRR, Warszawa 2007, s. 101.

z elementów takiej interwencji jest właśnie dedykowany PO RPW. Oczywiście omawiany region, ze względu na swoją specyfikę, traktowany jest też jako obszar wymagający odrębnego programowania. Wyrazem tego jest dokument stworzony na poziomie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, czyli Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020⁴. Oczywiście specyficzna sytuacja regionu oraz w dużej mierze podobne warunki brzegowe rozwoju powodują także konieczność integracji wielu działań na poziomie strategii wojewódzkich. Przykładem mogą być chociażby wspólne dążenia do tego, aby Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 umożliwiła uwzględnienie wszystkich miast wojewódzkich oraz terenów wokół nich jako obszarów metropolitalnych.

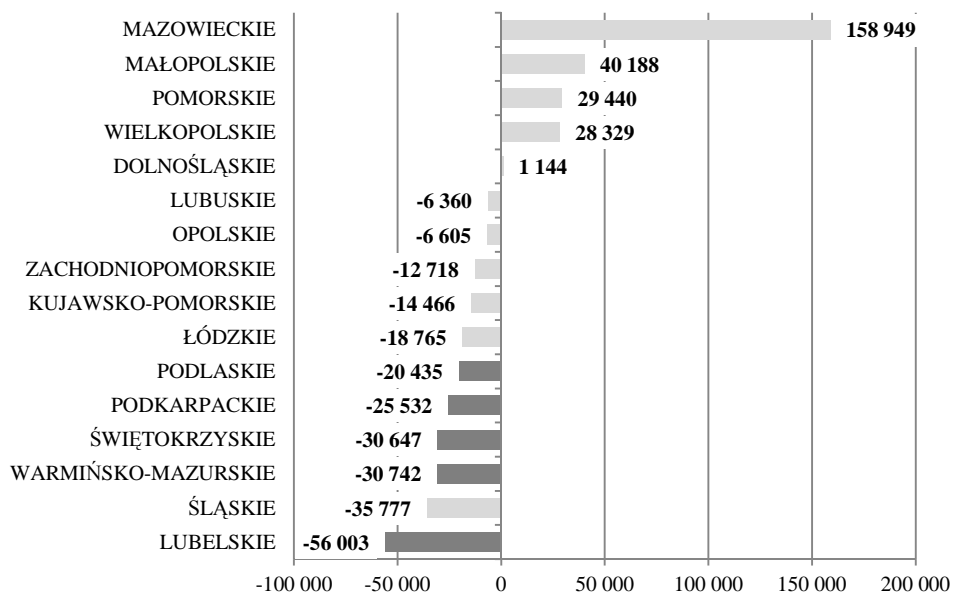
Wspólnym problemem wszystkich wymienionych pięciu województw jest także drenaż kapitału rozwojowego wynikający głównie z oddziaływania trzech silnych ośrodków miejskich, a więc Warszawy, Trójmiasta i Krakowa. Wymienione centra wzrostu stanowią silną determinantę rozwoju całej Polski Wschodniej, zwiększając dystans rozwojowy poprzez skuteczne konkurowanie na rynku kapitału ludzkiego, kapitału inwestycyjnego, a nawet turystycznego. Obrazują to m.in. następujące zmienne:

- saldo migracji międzywojewódzkich w latach 1999–2011,
- liczba podmiotów z udziałem kapitału zagranicznego w 2011 r.,
- liczba turystów odwiedzających region w latach 1999–2011.

Biorąc pod uwagę pierwszą z wymienionych zmiennych, warto zwrócić uwagę, że na rynku kapitału ludzkiego wymienione województwa należą do grupy sześciu najsłabszych (rys. 2). Jedynie województwo śląskie ma podobne problemy z odpływem osób. Warto podkreślić, że województwo lubelskie w latach 1999–2011 straciło aż ponad 56 tys. osób. Na tym tle bardzo dobrze wypadają regiony, w których zlokalizowane są silne metropolie, a więc Mazowsze, Małopolska i Pomorze.

⁴ *Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*, Rada Ministrów, 2008.

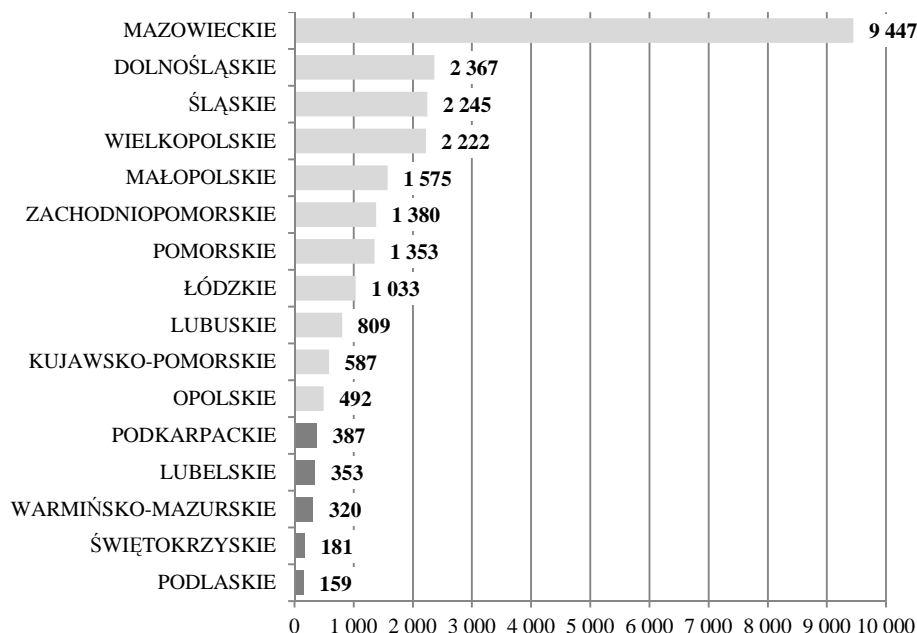
Rys. 2. Zmiana liczby ludności w województwach Polski Wschodniej na tle kraju w latach 1999–2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

Sytuację na rynku mobilnego kapitału inwestycyjnego przedstawiono na rysunku 3. Województwa Polski Wschodniej tutaj również wykazują względną słabość, szczególnie na tle województwa mazowieckiego. Warszawa oraz tereny położone wokół niej stanowią istotne centrum rozwoju, sprzyjające inwestycjom zagranicznym. Liczba podmiotów zagranicznych zlokalizowanych na Mazowszu wynosi blisko 9,5 tys., co stanowi blisko 40% wszystkich tego typu podmiotów w kraju. Warto podkreślić, że we wszystkich województwach Polski Wschodniej jest ich niewiele ponad 1 tys. Częściowo także obserwuje się proces przenoszenia siedziby niektórych przedsiębiorstw z innych lokalizacji do Warszawy, co także sprzyja rozwojowi miasta stołecznego, osłabiając jednocześnie województwa Polski Wschodniej, a szczególnie główne miasta z tego terenu.

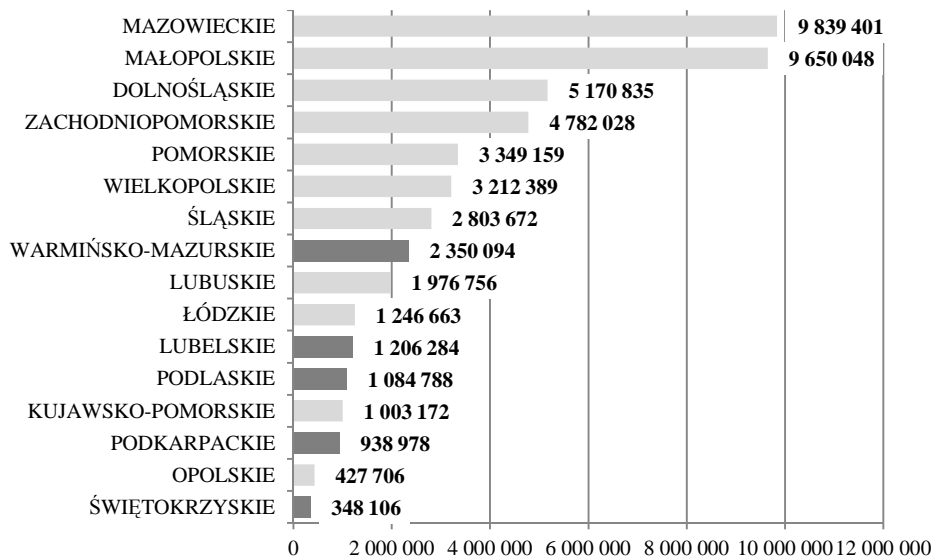
Rys. 3. Liczba podmiotów gospodarczych z udziałem kapitału zagranicznego w województwach Polski Wschodniej na tle kraju w 2011 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

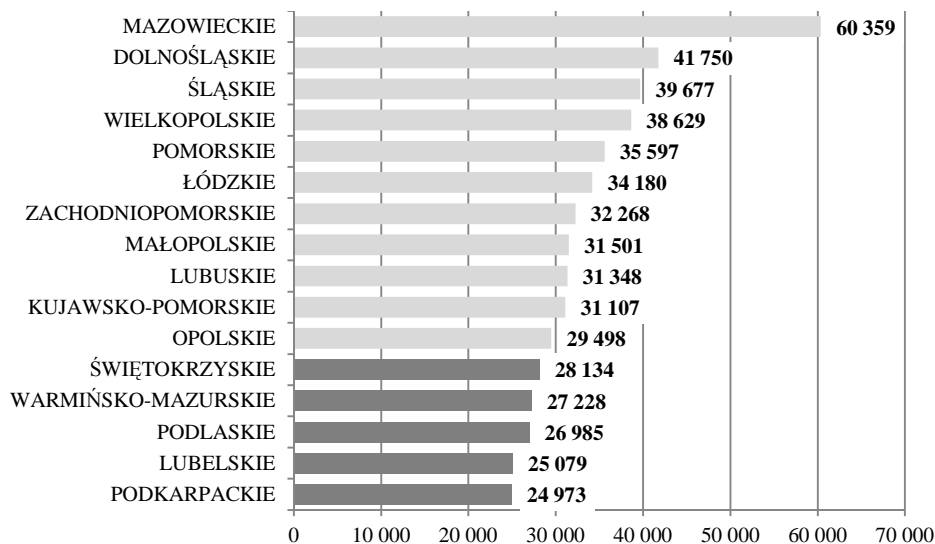
Warto podkreślić, że mimo wielu atrakcji turystycznych, zwłaszcza związanych z jakością środowiska naturalnego, a także zabytkami, województwa Polski Wschodniej nie zdołały wypracować mocnej pozycji na rynku turystycznym. Świadczyć o tym może liczba turystów zagranicznych, którzy skłonni byli odwiedzić badany region i skorzystać z noclegu. W latach 1999–2011 w Polsce przebywało, korzystając z noclegów blisko 50 mln turystów zagranicznych, z których większość wybrała Mazowsze lub Małopolskę. Inne popularne kierunki turystyczne to Dolnośląskie i Zachodniopomorskie. Sytuacja poszczególnych województw Polski Wschodniej jest jednak bardziej zróżnicowana niż w wypadku poprzednich zmiennych. Najlepiej wypada województwo warmińsko-mazurskie, najsłabiej zaś – podkarpackie i świętokrzyskie.

Rys. 4. Liczba turystów zagranicznych korzystających z noclegu w województwach Polski Wschodniej na tle kraju w latach 1999–2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

Rys. 5. Wartość PKB *per capita* w województwach Polski Wschodniej na tle kraju w 2010 r.

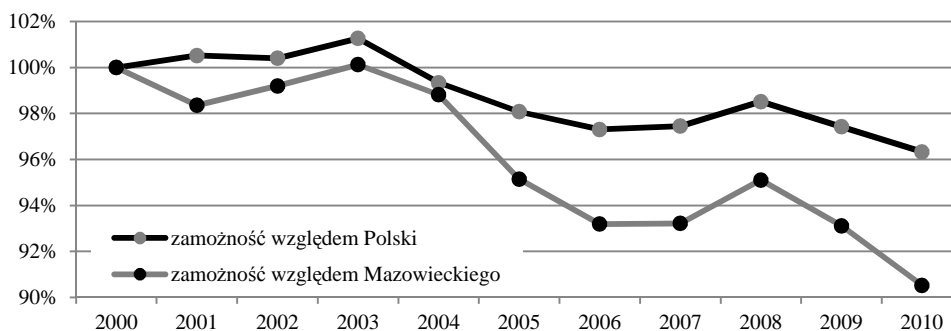

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

Efektom trudności w konkuroowaniu na głównych rynkach jest problem w zbudowaniu trwałych podstaw wzrostu gospodarczego, co przekłada się na zamożność społeczeństwa. Region Polski Wschodniej należy do najbiedniejszych, jeśli przyjąć jako miernik wartość

PKB *per capita* (rys. 5). W najbogatszym województwie mazowieckim wynosi on ponad 60 tys. zł. Spośród województw Polski Wschodniej najlepiej wypada województwo świętokrzyskie – ponad 28 tys. zł, najslabiej zaś podkarpackie – niecałe 25 tys. zł. Warto podkreślić, że w ostatnich latach zauważono znaczne pogorszenie się sytuacji względnej badanych województw zarówno względem Polski, jak i województwa mazowieckiego (rys. 6). Średnia wartość PKB *per capita* w latach 2000–2010 spadła z 74,1% średniej dla kraju do 71,4%. Natomiast względem najbogatszego województwa wskaźnik ten spadł z 48,5% do 43,9%.

Rys. 6. Zmiana zamożności Polski Wschodniej na tle kraju i województwa mazowieckiego w latach 2000–2010 mierzona wartością względną PKB *per capita*

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

W artykule przyjęto założenie, że rosnąca różnica w zamożności poszczególnych regionów, widoczna zwłaszcza w wiodących centrach wzrostu powoduje wzmożone procesy odpływu ludzi z Polski Wschodniej, co skutkuje obniżeniem kapitału ludzkiego, problemami demograficznymi, powodując także poważne bariery ekonomiczne.

3. MIGRACJA MIĘDZYWOJEWÓDZKA – PROBLEMY NA RYNKU MOBILNEGO KAPITAŁU LUDZKIEGO

W niniejszym artykule przyjęto, że jeden z wymiarów kapitału rozwojowego stanowi tzw. kapitał ludzki⁵. W literaturze istnieje wiele propozycji definiowania tego pojęcia. Dla przykładu według OECD jest ono rozumiane jako „wiedza, zdolności, kompetencje oraz cechy ucieleśnione w jednostkach, które ułatwiają kreowanie osobistego, społecznego oraz ekonomicznego dobrobytu”⁶. Podobną definicję proponują Dorota Więziak-Białowolska oraz Irena E. Kotowska w *Diagnozie społecznej*, twierdząc, że jest to „zasób wiedzy, umiejętności i kwalifikacji poszczególnych osób, grup i całego społeczeństwa, określający ich zdolności do pracy, przystosowania się do zachodzących zmian i kreatyw-

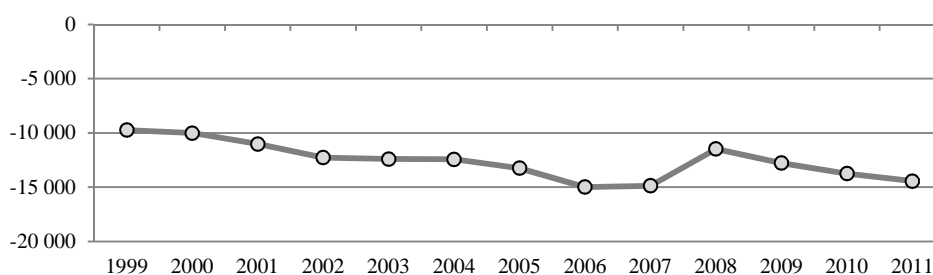
⁵ Analizę sytuacji Polski Wschodniej w zakresie kapitału ludzkiego i społecznego zawiera także ekspertyza M. Boni, *Kapitał ludzki, kapitał społeczny a wyzwania rynku pracy na obszarach Polski Wschodniej*, [w:] *Warunki rozwoju Polski Wschodniej w perspektywie 2020*, MRR, Warszawa 2007, s. 10–64.

⁶ B. Keeley, *Human capital. How what you know shapes your life*, OECD 2007, s. 29.

ność”⁷. Warto podkreślić, że kapitał ludzki wraz z kapitałem strukturalnym oraz relacyjnym składają się na tzw. kapitał intelektualny⁸.

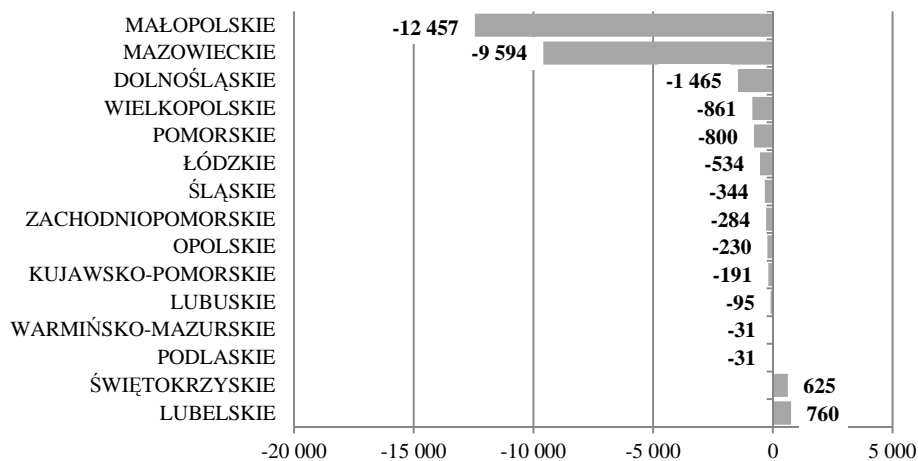
Należy oczywiście przyjąć, że nośnikiem kapitału ludzkiego jest człowiek, przemieszczanie się ludzi może zaś znacząco determinować potencjał regionów w tym zakresie. W latach 1999–2011 saldo migracji w województwach Polski Wschodniej jest ujemne, a na przestrzeni lat sytuacja się pogarsza (rys. 7.). Ujemna migracja spowodowała w analizowanym okresie ubytek ludności o ponad 163 tys. osób, biorąc pod uwagę wszystkie województwa w regionie.

Rys. 7. Saldo migracji międzywojewódzkich województw Polski Wschodniej w latach 1999–2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

Rys. 8. Saldo migracji międzywojewódzkich województwa podkarpackiego względem innych województw w latach 1999–2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

⁷ D. Węziak-Białowolska, I.E. Kotowska, *Kapitał ludzki*, [w:] *Diagnoza społeczna 2011*, red. J. Czapiński, T. Panek, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2011, s. 101.

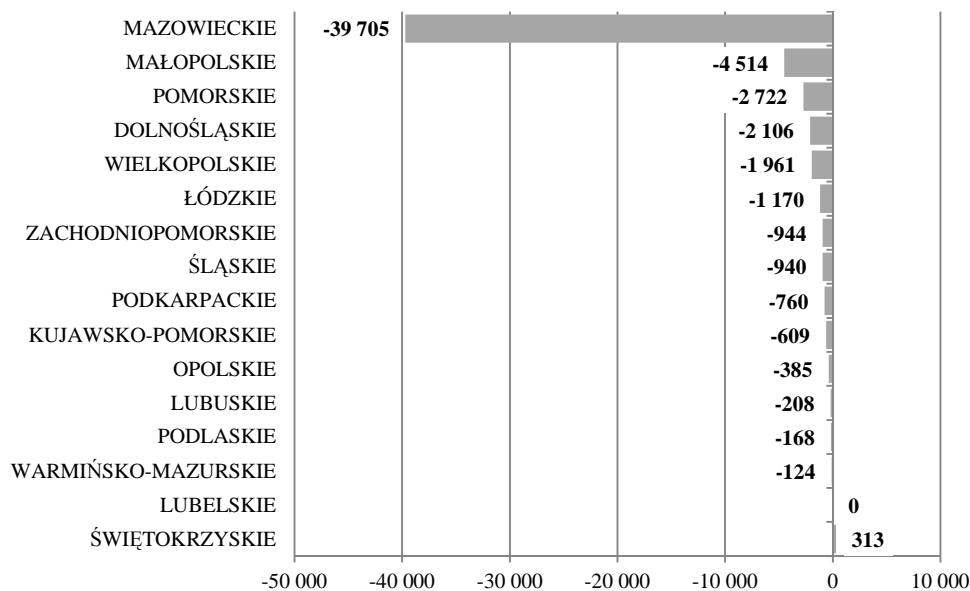
⁸ Por. M. Matusiak, *Kapitał intelektualny*, [w:] *Innowacje i transfer technologii. Słownik pojęć*, red. K.B. Matusiak, PARP, Warszawa 2011, s. 133.

Przechodząc do szczegółowych analiz kierunków migracji z poszczególnych województw, obliczono salda migracji pomiędzy danym województwem Polski Wschodniej, a pozostałymi województwami. Pozwala to na ocenę zagrożeń na rynku kapitału ludzkiego ze strony najważniejszych konkurentów (województwa, w których kierunku obserwuje się najsilniejsze przepływy ludności). Zwrócono także uwagę na przepływy pomiędzy poszczególnymi województwami Polski Wschodniej.

Województwo podkarpackie w latach 1999–2011 zanotowało ubytek na poziomie 25,5 tys. osób (rys. 8.). Dwa podstawowe kierunki wyjazdów na pobyt stały to Małopolska (głównie Kraków) oraz Mazowsze (głównie Warszawa). Warto także zwrócić uwagę na inny ciekawy, choć zdecydowanie mniej popularny kierunek wyjazdów, czyli Dolnośląskie (Wrocław). Te trzy miasta (zwłaszcza Kraków i Warszawa) tworzą największe zagrożenie dla potencjału ludzkiego Podkarpacia. Salda migracji względem innych województw Polski Wschodniej są niewielkie, choć warto podkreślić, że w stosunku do sąsiednich – województwa świętokrzyskiego i lubelskiego – są to salda dodatnie (odpowiednio 635 i 760 osób).

Kolejne analizowane województwo – województwo lubelskie – dotknięte jest ujemną migracją w największym stopniu w kraju. W latach 1999–2011 ubyło z tego województwa aż ponad 56 tys. osób (rys. 9). Stanowi to z całą pewnością bardzo poważne zagrożenie dla potencjału ludzkiego. Szczególnie popularny kierunek wyjazdów to Warszawa. Badany region utracił w tym analizowanym okresie aż blisko 40 tys. osób na rzecz Mazowsza. Pozostałe kierunki są nieco mniej istotne. Warto jednak zwrócić uwagę na zagrożenia wynikające z rozwoju Krakowa czy Trójmiasta. Niewielkie dodanie saldo migracji można zaobserwować jedynie w odniesieniu do województwa świętokrzyskiego (313 osób).

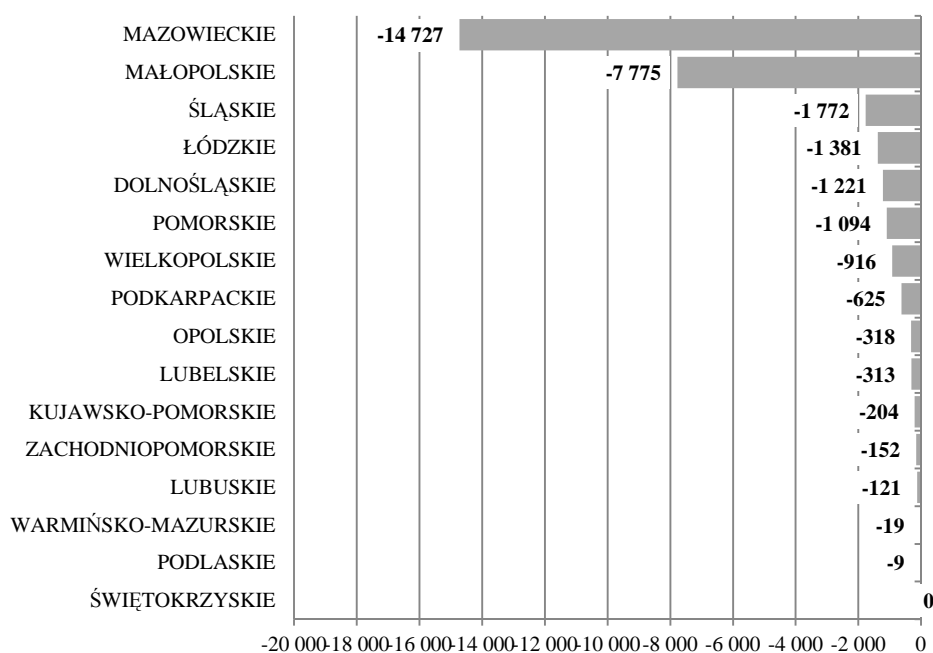
Rys. 9. Saldo migracji międzywojewódzkich województwa lubelskiego względem innych województw w latach 1999–2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

Świętokrzyskie, podobnie jak Podkarpacie, determinowane jest rozwojem Warszawy i Krakowa. Kierunki migracji ze względu na położenie tego województwa nie są oczywiście zaskoczeniem. W przeciwieństwie do Podkarpacia, podstawowym kierunkiem wyjazdów na pobyt stały jest jednak Mazowsze. Małopolskę wybiera blisko połowa mniej osób (rys. 10). Znacznie mniej istotne są pozostałe kierunki migracji – Śląsk i województwo łódzkie. Warto podkreślić, że omawiane województwo ma ujemne saldo migracji względem wszystkich pozostałych województw.

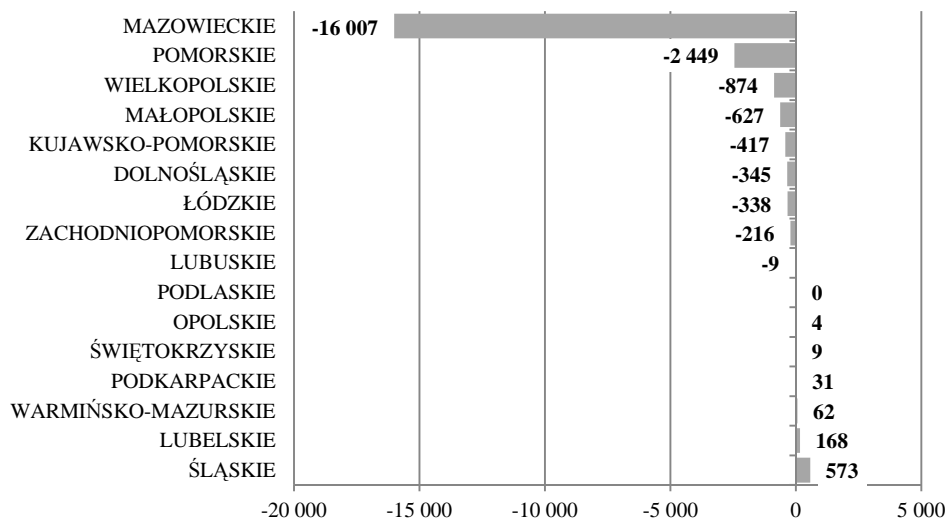
Rys. 10. Saldo migracji międzywojewódzkich województwa świętokrzyskiego względem innych województw w latach 1999–2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

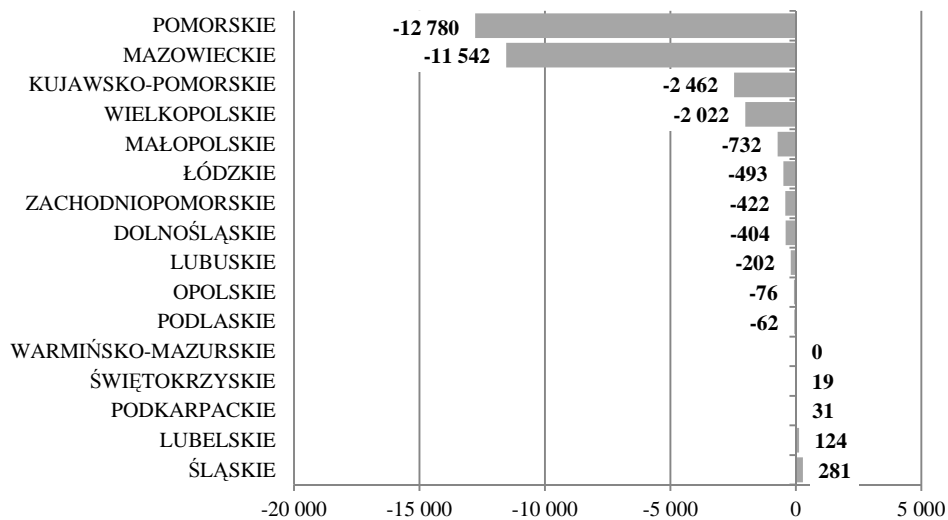
Województwa Polski Wschodniej zlokalizowane na północy podobnie jak pozostałe determinowane są rozwojem Warszawy. Pojawia się natomiast znaczący wpływ także województwa pomorskiego. Województwo podlaskie przypomina charakterystyką lubelskie – można obserwować jeden główny kierunek wyjazdów, czyli mazowieckie (Warszawę). Skala migracji jest jednak stosunkowo niewielka – najmniejsza spośród innych województw Polski Wschodniej. W latach 1999–2011 ubyły z tego województwa nieco ponad 20 tys. osób, z czego 16 tys. do województwa mazowieckiego (rys. 11). Zdecydowanie mniejszy wpływ na Podlasie ma rozwój Trójmiasta. Pozostałe kierunki są zdecydowanie mniej istotne. Warto podkreślić, że Podlasie ma dodatnie saldo migracji z kilkoma województwami (w tym pozostałymi z Polski Wschodniej), przy czym są to bardzo niewielkie wartości. Jedynie w relacji z województwem śląskim saldo wynosi ponad 0,5 tys. osób. Ma to związek głównie z chęcią poszukiwania czystego środowiska przez mieszkańców konurbacji śląskiej.

Rys. 11. Saldo migracji międzywojewódzkich województwa podlaskiego względem innych województw w latach 1999–2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

Rys. 12. Saldo migracji międzywojewódzkich województwa warmińsko-mazurskiego względem innych województw w latach 1999–2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

Ostatnie z województw Polski Wschodniej (warmińsko-mazurskie) geograficznie położone jest raczej na północy Polski. Dlatego też jego charakterystyka przypomina województwo podkarpackie. Determinowane jest oczywiście rozwojem Warszawy, jednak

pojawia się inne mocniej oddziałujące, choć mniejsze centrum wzrostu. Na północy jest to Trójmiasto, które powoduje przepływ ludzi do województwa pomorskiego na poziomie ponad 13 tys. osób. W kierunku Mazowsza wyjechało z kolei 11,5 tys. osób. Łącznie w latach 1999–2011 z województwa warmińsko-mazurskiego wyjechało blisko 31 tys. osób. Dodatkowo salda migracji występują w stosunku do pozostałych regionów Polski Wschodniej (prócz Podlasia) oraz względem województwa śląskiego. Dodatkowo przepływy ludności ze Śląska (niecałe 300 osób) mają w dużej mierze podobny charakter jak w wypadku Podlasia.

Ubytek ludności, zwłaszcza ze względu na to, że dotyka osób w wieku produkcyjnym mobilnym ma szereg negatywnych implikacji w wielu obszarach potencjału oraz procesów rozwojowych. Szczególnie istotny jest wpływ na strukturę demograficzną społeczeństwa, co jest bardzo istotnym czynnikiem ograniczającym możliwości rozwojowe w średnim oraz długim terminie. W niniejszym artykule podjęto próbę oceny wpływu ujemnych wskaźników migracji na procesy demograficzne Polski Wschodniej.

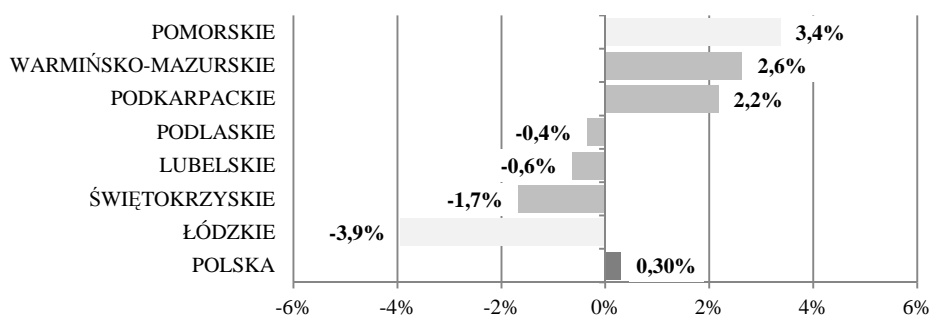
4. ZAGROŻENIA DEMOGRAFICZNY DLA POLSKI WSCHODNIEJ ORAZ ICH WPŁYW NA ROZWÓJ SPOŁECZNO-GOSPODARCZY

Procesy demograficzne odnoszą się zarówno do liczby ludności zamieszkującej dane terytorium, jak i do jej struktury wiekowej. Oba te wymiary determinowane są poprzez dwa zjawiska, które powodują poprawienie lub pogorszenie sytuacji demograficznej. Są to:

- przyrost naturalny,
- migracja – na poziomie regionów: zagraniczna oraz międzywojewódzka.

Warto podkreślić, że liczba ludności w województwach podkarpackim i warmińsko-mazurskim determinowana jest pozytywnie głównie z dzięki temu, że na przestrzeni analizowanego okresu zanotowano tam dodatni przyrost naturalny (rys. 13). Doprowadził on do wzrostu ludności odpowiednio o 2,2% oraz 2,6%. Największy przyrost naturalny, powodujący przyrost ludności o 3,4%, zanotowano znów w województwie pomorskim. Najstabilniej w Polsce pod tym względem wypadło natomiast województwo łódzkie.

Rys. 13. Zmiana ludności województw Polski Wschodniej wynikająca z przyrostu naturalnego w latach 1999–2011

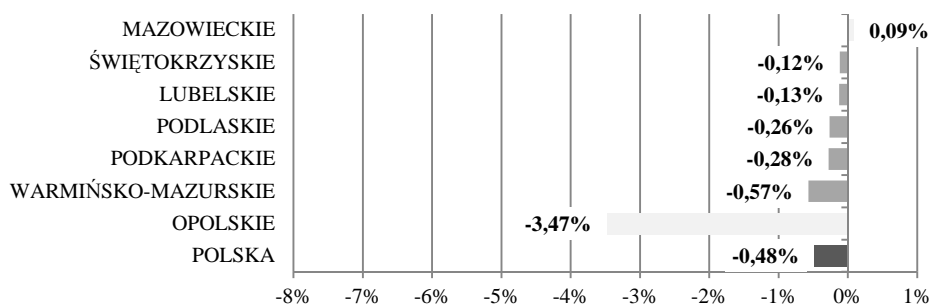

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

Migracja zagraniczna doprowadziła do zmniejszenia ludności na poziomie kraju o blisko 0,5%, przy czym najbardziej dotknięte w latach 1999–2011 były województwa opol-

skie i śląskie. W wypadku Polski Wschodniej oddziaływanie migracji jest relatywnie mniejsze (rys. 14). Doprowadziła ona do ubytku ludności na poziomie 21 tys. osób. Jej oddziaływanie jest więc ośmiokrotnie mniejsze niż w wypadku migracji międzywojewódzkiej na pobyt stały⁹.

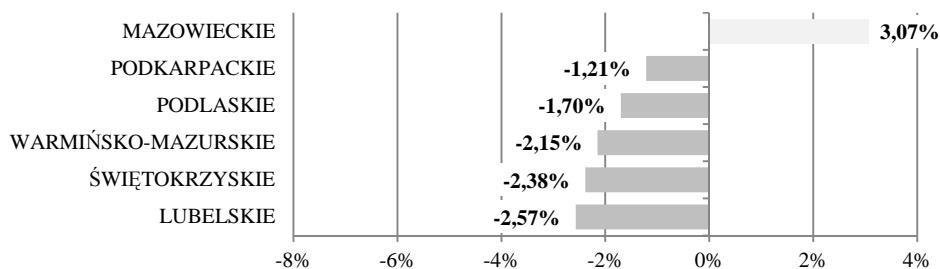
Rys. 14. Zmiana ludności województw Polski Wschodniej wynikająca z migracji zagranicznych w latach 1999–2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

Bardzo dużym aktualnie problemem rozwojowym, wpływającym negatywnie na stan ludności w regionie Polski Wschodniej, jest więc migracja międzywojewódzka. Badane województwa należą do najsłabszych w Polsce (rys. 15). Migracja tego typu spowodowała w analizowanym okresie ubytek ludności od 1,21% na Podkarpaciu do 2,57% w województwie lubelskim. W tym czasie dodatnie saldo migracji międzywojewódzkiej spowodowało wzrost ludności województwa mazowieckiego o ponad 3%.

Rys. 15. Zmiana ludności województw Polski Wschodniej wynikająca z migracji międzywojewódzkich w latach 1999–2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

Odptyw ludności z Polski Wschodniej osłabia mocną stronę tego regionu, a przynajmniej części wchodzących w jego skład województw. Pogarsza się bowiem w sposób trwały struktura demograficzna ludności. W całym kraju obserwuje się oczywiście negatywne

⁹ W analizach wzięto pod uwagę wyłącznie statystyki dotyczące zmiany stałego pobytu. Nie uwzględniono więc masowych wyjazdów zarobkowych poza granice kraju. W dużej części, zwłaszcza zaraz po wejściu Polski w strukturę Unii Europejskiej, miały one charakter nieoficjalny. Podlegają więc jedynie szacunkom.

zjawisko starzenia się społeczeństwa. Wyrazem tego jest spadek udziału osób w wieku przedprodukcyjnych w ogólnej liczbie ludności oraz wzrost odpowiedniego udziału osób w wieku poprodukcyjnym.

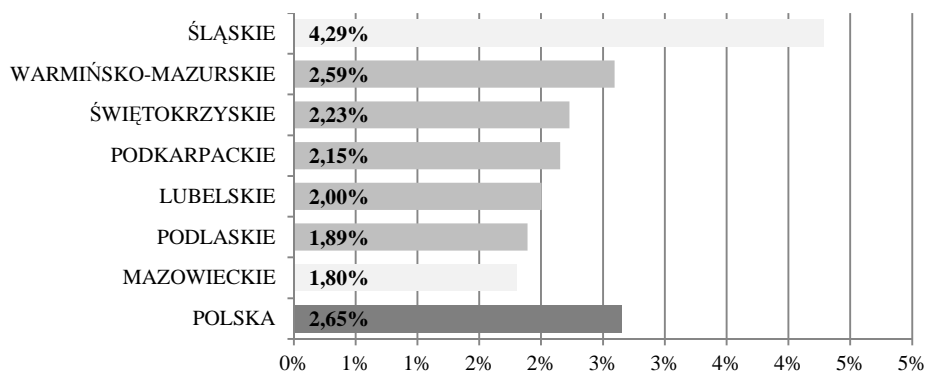
W Polsce udział osób młodych zmniejszył w latach 1999–2011 z 25,17% do 18,54%, czyli o 6,62%. Województwa Polski Wschodniej wypadają pod tym względem słabo na tle kraju, przy czym najszybciej omawiany wskaźnik spadał na Podkarpaciu (rys. 16). Dla odmiany najbogatsze województwo miało też najmniejszy spadek w kraju, wynoszący 4,91%. Udało się to osiągnąć dzięki napływowi osób młodych, które osłabiły znacząco proces starzenia się społeczeństwa w tym regionie.

Rys. 16. Zmiana udziału osób w wieku przedprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności w województwach Polski Wschodniej na tle kraju w latach 1999–2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

Rys. 17. Zmiana udziału osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności w województwach Polski Wschodniej na tle kraju w latach 1999–2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

Odwrotne zjawisko obserwuje się, jeśli chodzi o udział osób w wieku poprodukcyjnym. Średnio w Polsce udział ten wzrósł w analizowanym okresie z 14,61% do 17,26%, czyli o 2,65%. Tutaj sytuację województw Polski Wschodniej należy ocenić jako przeciętną, a niekiedy nawet dobrą (rys. 17.). Wzrost ten wyniósł bowiem od 1,89% w woje-

wództwie podlaskim do 2,59% w województwie warmińsko-mazurskim. Najgorszą sytuację w kraju mają województwa: śląskie i opolskie, najlepszą zaś – znów Mazowsze.

5. PODSTAWOWE WNIOSKI

Przedstawiona w niniejszym artykule analiza wskazuje na wagę zjawiska, które wiąże się bezpośrednio z szeroko rozumianą problematyką rynku pracy. Przedstawione zjawisko migracji w dużej mierze wynika z różnicy potencjałów, za którą kryją się także możliwości kariery zawodowej oraz osiągania dobrobytu stwarzane w różnych regionach kraju. Analizie poddano sytuację Polski Wschodniej, próbując opisać zjawisko z perspektywy zarządzania strategicznego. Zidentyfikowano podstawowe trendy oraz wskazano istotnych konkurentów, których oddziaływanie determinuje i będzie determinowało w najbliższej przyszłości rozwój badanych województw. Zwrócono uwagę, że procesy koncentracji połączone z dynamicznym formowaniem się silnych obszarów metropolitalnych – centrów wzrostu w bezpośrednim sąsiedztwie Polski Wschodniej utrudni realizację z sukcesem nawet nowoczesnych strategii, opartych na inteligentnej specjalizacji.

W nowelizowanej *Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej* podkreśla się, że jest to obszar szczególnego zainteresowania polityki regionalnej¹⁰. Warto jednak zauważyć, że zasada solidarności terytorialnej ucieleśniona w polityce spójności prowadzonej na szczeblu Unii Europejskiej oraz krajowym jest trudna do realizacji w praktyce oraz relatywnie mało skuteczna. Nie prowadzi też do zmniejszenia dystansu rozwojowego, a raczej do osłabienia negatywnych trendów skutkujących stopniowym wzrostem różnic rozwojowych. Warto jednak podkreślić, że województwa Polski Wschodniej są znacznie bardziej zrównoważone terytorialnie pod względem potencjału rozwojowego. Tymczasem regiony wiodące, a w szczególności Mazowsze, dotknięte są bardzo wysoką wewnętrzną koncentracją kapitału, powodującą znaczne różnice potencjałów rozwoju wewnątrz województwa. Oznacza to, że jako konkurentów dla Polski Wschodniej, zagrażających jej na rynkach kapitału mobilnego, należy traktować raczej ośrodki metropolitalne tworzone przez Warszawę, Kraków i Trójmiasto niż całe regiony.

Odptyw mieszkańców jest jednak bardzo dotkliwym zjawiskiem i – jak się okazuje – mającym realny i bardzo wyraźny wpływ na sytuację regionów. Negatywne trendy demograficzne w województwach Polski Wschodniej ulegają przyspieszeniu, podczas gdy w mazowieckim udało się je spowolnić. Wiązą się z tym bardzo poważne implikacje w zakresie potencjału produkcyjnego, możliwości kreowania przedsiębiorczości, a także możliwości generowania dochodów własnych przez samorządy. Wszystko to sprawia, że nadchodzący okres programowania i wynikające stąd możliwości finansowania strategii inteligentnych specjalizacji mogą być kluczowe dla Polski Wschodniej. Jeśli do 2020 r. nie uda się wykreować pozytywnych impulsów wzrostowych, to pogorszeniu ulegnie także perspektywa długookresowa dla tych regionów.

¹⁰ *Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*, Rada Ministrów, 2013 (projekt aktualizacji – wersja na dzień 05.04.2013 r.), s. 5.

LITERATURA

- [1] Boni M., *Kapitał ludzki, kapitał społeczny a wyzwania rynku pracy na obszarach Polski Wschodniej*, [w:] *Warunki rozwoju Polski Wschodniej w perspektywie 2020*, MRR, Warszawa 2007.
- [2] *Diagnoza społeczna 2011*, red. J. Czapiński, T. Panek, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2011.
- [3] Gorzelak G., *Strategiczne kierunki rozwoju Polski Wschodniej*, [w:] *Warunki rozwoju Polski Wschodniej w perspektywie 2020*, MRR, Warszawa 2007.
- [4] *Innowacje i transfer technologii. Słownik pojęć*, red. K.B. Matusiak, PARP, Warszawa 2011.
- [5] Keeley B., *Human capital. How what you know shapes your life*, OECD 2007.
- [6] *Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej na latach 2007–2013*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2012 (zaktualizowany).
- [7] *Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*, Rada Ministrów, 2008.
- [8] *Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*, Rada Ministrów, 2013 (projekt aktualizacji – wersja z 5.04.2013 r.).
- [9] <http://www.marr.gov.pl/>.
- [10] <http://www.stat.gov.pl/bdl/>.
- [11] <http://www.polskawschodnia.gov.pl/>.

EASTERN POLAND – CAUSES AND EFFECTS OF MIGRATION AND SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT PROSPECTS

The article presents issues for the development of Eastern Poland, identifying the selected issues and assessing the prospects for development in the medium and long term. The scope of the analysis included in the territory of the extracted as the direction of specific interventions in the Operational Programme Development of Eastern Polish (OP EPD). It includes the voivodeship: świętokrzyskie, podkarpackie, lubelskie, podlaskie and warmińsko-mazurskie.

Identifying developmental problems focused on the phenomenon, which affects the economic systems with development levels lower than other systems in environment. It attendants with the outflow of mobile capital (human or investment). This impedes launching and strengthening processes of concentration in urban centres in the less developed regions. One of the effects of such a condition is progressively increasing the development distance between the regions. A particular danger is making close to the less developed territories of trans-regional growth centres. Eastern Poland borders with three such centres – Cracow in the South, Warsaw in the Centre and Tricity in North.

The impact of the thriving urban centres is evident both in relation to the enterprise (moving to larger cities, mainly to Warsaw) and people as well (changing of the place of residence). The weakening of human potential is particularly important. First of all – it is linked via labour market with concentration of investment capital and can be treated as a consequence of this phenomenon. Secondly, by contrast, has very serious implications in the form of a long-term weakening of the development capital in less developed regions.

The purpose of this article is to present risks to human potential in voivodeship of Eastern Poland and the resulting development of the determinants of these units in the in the medium and long term.

Keywords: migration, human capital, development potential, Eastern Poland, social-economic development

DOI: 10.7862/rz.2013.mmr.57

Tekst złożono w redakcji: wrzesień 2013

Przyjęto do druku: grudzień 2013